

BIJLAGE V

DE KVP EN HET KOMPAS ROMME/LUNS

door R.A. Koole

inleiding

Het hier volgende artikel over de KVP en de kwestie Nieuw Guinea in de jaren 1956-1959 is de vrijwel ongewijzigde weergave van het derde hoofdstuk uit een doctoraalstudie over hetzelfde onderwerp, die de jaren 1950-1962 beslaat. Deze studie, die als basis voor verder onderzoek dient, is gegrond op litteratuur- en archiefonderzoek, alsmede op informatie verkregen door (geautoriseerde) interviews met mr. H.W. van Doorn, mr. Th.M.J. de Graaf en mr. P.C.M. Romme en door een briefwisseling met drs. W.K.N. Schmelzer.

De KVP, die reeds belast was met een grote verantwoordelijkheid voor de moeizame dekolonisatie van Nederlands-Indië, speelde ook in de kwestie Nieuw Guinea een hoofdrol. Deze kwestie, die ontstaan was doordat (het westelijk deel van) het eiland op de Ronde Tafel Conferentie van december 1949 van de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië was uitgezonderd, bleek in het begin van de jaren '50 een onoplosbaar probleem. Vooral de (starre) binnenlandse politieke verhoudingen waren daaraan debet, zodat het tweede kabinet-Drees zich in 1951 genoodzaakt zag de kwestie op de lange baan te schuiven, of, zoals dat toen werd genoemd, 'in de ijskast' te plaatsen. De verhouding tussen Nederland en Indonesië verslechterde mede hierdoor en dit had weer als resultaat dat de onderhandelingen, die beide landen over Nieuw Guinea en vele andere zaken in het verband van de op de Ronde Tafel Conferentie ingestelde broze Nederlands-Indonesische Unie voerden, in 1956 in Genève definitief mislukten.

De periode tussen deze mislukte conferentie van Genève en het aantreden van het kabinet-De Quay in 1959 wordt behandeld in onderstaand relaas, dat verdeeld is in vier paragrafen, waarvan de eerste de algemene Nieuw Guinea-problematiek globaal weergeeft, de tweede enkele ontwikkelingen binnen de KVP beschrijft, de derde de feitelijke problematiek behandelt en de vierde een kleine balans wil opmaken van deze periode.

1. kentering en volharding

Begin 1956 was de fase van onderhandelen tussen Indonesië en Nederland voorbij. Indonesië zou zich in de komende jaren toeleggen op een politiek van 'konfrontasi' met Nederland, waaraan de binnenlandse politieke verhoudingen in Indonesië hun deel hebben bijgedragen. Nederland bleef overtuigd van haar (juridisch) gelijk inzake Nieuw Guinea, maar had daaraan steeds meer de morele plicht gekoppeld de papoea's op te voeden tot zelfstandigheid. Bovendien was een wijziging van de status van Nieuw Guinea voorlopig nog onhaalbaar in het parlement. De kwestie Nieuw Guinea zou allengs meer onder de minister van Buitenlandse Zaken, Luns, komen te vallen. Luns stak zijn antipathie voor Soekarno niet onder stoelen of banken,¹ hetgeen op de kwestie Nieuw Guinea zeker van invloed was. Van belang hier was de groeiende spanning tussen de regeringspartijen PvdA en KVP. In 1956 werd nog het vierde kabinet-Drees geformeerd, maar dit zou de rit niet meer uitzitten. Het viel in december 1958 n.a.v. de belastingvoorstellen van minister Hofstra. De 'rooms-rode' coalities kwamen hier voorlopig mee ten einde.

Voorals op mondiaal niveau voltrokken zich grote veranderingen. Was in de periode direct na de oorlog nog niet voor iedereen duidelijk dat het koloniale tijdperk ten einde liep, in het midden van de jaren '50 viel hieraan niet meer te twijfelen. In Azië en later in Afrika werden steeds meer koloniën zelfstandig, waardoor ze lid konden worden van de Verenigde Naties. Een voor Indonesië belangrijke steun.

De Koude Oorlog duurde voort, ook na de beëindiging van de Korea-oorlog in 1953. Het neerslaan van de Hongaarse opstand in het najaar van 1956 joeg de anti-Sowjet Unie-stemming in het Westen tot een hoogtepunt. De wereld bleek eens te meer in twee kampen verdeeld, waarin respectievelijk de Sowjet Unie en de Verenigde Staten de leiding hadden. Dit laatste werd Frankrijk en Engeland nogmaals duidelijk gemaakt door de Suez-crisis, die vlak voor de Hongaarse opstand plaats vond en door een tweede 'Berlijnse crisis'. Bovendien zou Frankrijk, dat haar koloniën in Zuid-Oost Azië op vernederende wijze had moeten verlaten, spoedig ook in Noord-Afrika koloniën moeten opgeven.

In West-Europa sloegen zes landen de (economische) handen ineen en richtten een gemeenschappelijke markt op. Ook Nederland was hierin participant.

Indonesië probeerde gebruik te maken van het groeiende aantal Derde Wereldlanden. Vanaf 1954, na de weigering van Nederland om Nieuw Guinea opnieuw binnen Unie-verband te bespreken, trachtte Indonesië in de Verenigde Naties resoluties aangenomen te krijgen, die haar standpunten in zoverre weerspiegelden, dat ze opriepen de kwestie Nieuw Guinea opnieuw te bespreken. In 1954 gelukte dit bijna, maar de vereiste tweederde meerderheid werd niet gehaald. Ook in 1955, 1956 en 1957 was de meerderheid steeds niet groot genoeg, ondanks de toename van het aantal Derde Wereldlanden. Voor Luns was dit een bemoedigend teken. Voor Indonesië een grote teleurstelling, die leidde tot een verscherpte houding tegenover Nederland in Indonesië zelf. Op haar beurt leidde deze weer tot een vergroting van de anti-Indonesische gevoelens in Nederland.

Tijdens de behandeling van de pro-Indonesische resoluties in de Verenigde Naties werd van 28 oktober tot 1 november 1957 een boycot tegen Nederlandse ondernemingen georganiseerd. Na de verwerping van de resoluties op 29 november werd anti-Nederlandse actie geïntensiveerd. Daarbij moet worden vermeld dat op 6 november Nederland en Australië een gezamenlijke verklaring hadden doen uitgaan, waarin gesproken werd over de toekomstige samenwerking van beide landen in Nieuw Guinea. Een verklaring, die de anti-Nederland-beweging in Indonesië alleen maar versterkte. Begin december deelde de Indonesische regering mede dat de Nederlandse consulaten gesloten moesten worden, dat alle Nederlanders, Europeanen en Indo-Europeanen Indonesië moesten verlaten (later wat afgezwakt) en dat alle Nederlandse bedrijven onder toezicht werden gesteld (een jaar later werden ze formeel genationaliseerd): de zgn. 'december-maatregelen'.

De anti-Nederland-acties liepen de organisatoren duidelijk uit de hand. Spontane bedrijfsbezettingen konden alleen door militair ingrijpen onder controle worden gehouden. De positie van het leger in Indonesië werd hierdoor ook op economisch terrein zeer versterkt.²

Onder invloed van deze 'december-maatregelen' en hun gevolgen werd de verhouding tussen Nederland en Indonesië nog slechter. De bewapening werd aan beide zijden opgevoerd, terwijl de diplomatieke betrekkingen uiteindelijk in 1960 verbroken zouden worden. Nederland ging daarom nog overtuigder haar eigen weg m.b.t. Nieuw Guinea. De bovengenoemde gezamen-

lijke verklaring van Australië en Nederland (6 november 1957) deed Nederland tijdelijk opteren voor een beleid, waarin de eenheid van het eiland Nieuw Guinea een doel werd. Dit eiland zou samen met andere (kleinere) eilanden een Melanesische federatie kunnen vormen. Dit beleidsdoel zou echter vrij snel weer (min of meer geruisloos) verdwijnen. Het betekende echter wel dat Nederland niet meer per se afwijzend stond tegenover andere mogelijkheden dan de handhaving van de Nederlandse souvereiniteit. Deze mogelijkheden waren er overigens niet, omdat een oplossing, waarin Indonesië betrokken zou zijn, bij voorbaat werd uitgesloten en een oplossing via inschakeling van de Verenigde Naties (b.v. in de vorm van een trusteeship over Nieuw Guinea) ook geen genade kon vinden binnen politiek Nederland.

Wat de mogelijkheid van een trusteeship betrof, kwamen er in 1958 wel enige scheuren in het Nederlandse parlementaire monoliete blok. Tijdens de algemene politieke beschouwingen van 30 september 1958 diende de PvdA-fractie leider in de Tweede Kamer, Burger, een motie in, waarin hij onder meer de regering vroeg een trustschapovereenkomst terzake van Nieuw Guinea tussen Nederland en de Verenigde Naties te onderzoeken. De motie werd, vooral door de tegenstand van de KVP, verworpen, maar liet in ieder geval binnen de PvdA (de Eerste Kamerfractie pleitte zelfs voor onderhandelingen met Indonesië) een zwenking naar een minder starre houding t.a.v. de kwestie Nieuw Guinea zien.

Ook binnen de regering-Drees, die zijn laatste dagen telde, werd de gedachte, zoals neergelegd in de motie-Burger, niet overgenomen, hoewel minister Luns in 1957 en 1958 de secretaris-generaal van de VN, Hammarskjöld, twee maal over de mogelijkheid van een trustschap over Nieuw Guinea had gepolst. Deze pogingen waren evenwel op niets uitgelopen, althans zo berichtte Luns de ministerraad en het parlement in Nederland.³ Tweede Kamerlid De Graaf, KVP-specialist voor zaken betreffende Indonesië en Nieuw Guinea, die in deze tijd à titre personnel besprekingen voerde met de Nederlandse ambtenaren bij de Verenigde Naties, Viksebokse en Schiff, was het daar niet mee eens. De ambtenaren hadden hem verteld, dat een trustschap bij de Verenigde Naties wel degelijk mogelijk was, maar dat Luns daar zelf niets van wilde weten. Volgens De Graaf lichtte Luns toen de regering en het parlement onjuist voor! Luns was een "onwaarheidspreker".⁴

Wat in de ogen van minister Luns succesvoller was verlopen, waren besprekingen die hij op 7 mei 1958 met zijn ambtgenoot Dulles van de Verenigde Staten had gevoerd op de NAVO-conferentie in Kopenhagen. Dulles zou hierbij aan Nederland 'garanties' hebben gegeven voor het geval van een Indonesische aanval op Nieuw Guinea. In de Nederlandse pers waren de reacties verwarrend en ook de Nederlandse regering oordeelde dat geprobeerd moest worden deze vage toezeggingen hard te maken. Een eerste poging daartoe, gedaan door de Nederlandse ambassadeur in de Verenigde Staten, Van Royen, mislukte reeds op 13 mei 1958.⁵ Uiteindelijk kreeg Luns in oktober 1958 van Dulles een verklaring los, die zowel Indonesië als Nederland aan het lijntje hield en er op neer kwam dat in beginsel geen geweld gebruikt mocht worden om territoriale wijzigingen tot stand te brengen, maar tevens dat de Verenigde Staten niet geloofden dat Indonesië overwoog geweld tegen Nieuw Guinea te gebruiken.⁶ Bewoordingen, waarmee men alle kanten mee op kon. Luns geloofde echter dat er sprake was van werkelijke Amerikaanse steuntoezeggingen, maar liet de invulling ervan in het midden.

Over deze (al dan niet gedane) toezeggingen, die volgens sommigen wel, volgens anderen niet de spil vormden van het regeringsbeleid inzake Nieuw Guinea, maar in ieder geval van grote invloed zijn geweest, is naderhand veel geschreven.⁷ Opmerkelijk was dat, hoewel de twijfel aan de hardheid van de Amerikaanse toezeggingen allengs toenam, Luns toch zijn eigen interpretaties kon aanhouden, zonder dat b.v. vanuit het parlement een 'zwart op wit'-verklaring werd geëist. Ook binnen het kabinet-De Quay twijfelde men aan de verklaringen van Luns, maar ook daar kon Luns zijn visie laten gelden.⁸

2. de eenheid hersteld

In 1956 waren de ernstigste woelingen binnen de KVP, die in het begin van de jaren '50 waren ontstaan door de activiteiten van de behoudende 'groep-Steenberghe', voorlopig (tot het midden van de jaren '60) ten einde. De Tweede Kamerfractie o.l.v. Romme en de partij o.l.v. Van Doorn (die sinds 1956 als fractielid eveneens Romme als 'president' moest erkennen) konden nu hun krachten volledig wijden aan vooral de binnenlandse politiek, zonder gehinderd te worden door ernstige interne ver-

deeldheid.

De politiek t.a.v. Indonesië was zeker niet de enige belangrijke politieke kwestie, die de KVP bezig hield. Op binnenlands terrein waren voor de KVP onder andere de belastingen, de bezitsvorming, de landbouw, de gezinspolitiek, de PBO's en het sociale beleid centrale politieke punten.⁹

De door het bisschoppelijk mandement (1954) en de activiteiten van de Groep-Steenberghe benadrukte verschillen met de PvdA zetten zich door in de verkiezingsstrijd van 1956, die door beide partijen ongekend fel werd gevoerd en beide winst opleverde. Na de grondwetsherziening, waarbij de Tweede Kamer op 150 zetels werd gebracht, bezette de PvdA nu 50 zetels en de KVP 49 zetels, ondanks het feit dat de Katholiek Nationale Partij (KNP) in de KVP was opgegaan. Er ving een voor die tijd lange formatieperiode aan, die van 16 juni tot 11 oktober duurde. Het resultaat was het vierde kabinet-Drees, dat veel op het vorige leek. Weer was Romme geen minister geworden, hoewel deze mogelijkheid tijdens de formatie verschillende keren was geopperd.¹⁰

De spanningen tussen de KVP en de PvdA waren door de verkiezingsstrijd en de formatieperikelen gegroeid en bleven met fluctuaties - groeien.

Vooraf de kwesties van de bezitsvorming en de bestedingsbeperking zouden binnen het kabinet voor de nodige spanning zorgen, die op 11 december 1958 het kabinet-Drees ten val bracht.¹¹ Aanleiding was de motie-Romme in het debat over de directe belastingen. De ontstane situatie was moeilijk; de schuld van de crisis werd door Romme bij de PvdA-fractie en door de PvdA bij de confessionelen en de VVD gelegd. Na veel wikken en wegen kwam op 23 december het romp-kabinet-Beel tot stand, een voortzetting van het vorige kabinet zonder de PvdA-ministers. Dit kabinet schreef vervroegde verkiezingen uit, die op 12 maart 1959 werden gehouden. Ondanks een licht verlies werd de KVP weer de grootste partij, omdat de PvdA twee zetels verloor.

Bij deze verkiezingen werd Van Rijckevorsel, de behoudende jurist, die o.m. de Molukse KNIL-militairen naar Nederland had weten te halen, met voorkeurstemmen gekozen, terwijl hij op een onverkiesbare plaats op de westelijke lijst van de KVP was geplaatst. Een week voor de verkiezingen hadden negen katholieke hoogleraren (waaronder Duynstee en Schlichting) aanbevolen een voorkeurstem op Van Rijckevorsel uit te brengen. Deze op-

zet slaagde: Van Rijckevorsel behaalde ruim twee maal de kiesdeler. Het KVP-bestuur wachtte de berekening van het Centraal Stembureau af, omdat de kans bestond dat Van Rijckevorsel De Graaf uit de Kamer zou wippen, waarmee de KVP-fractie haar enige Nieuw Guinea-specialist kwijt zou zijn.¹² Dit gebeurde niet en beiden behielden hun zetel.

3. katholieken en sociaal-democraten

In het verkiezingsprogramma van de KVP voor de verkiezingen van 13 juni 1956 werd inzake Nieuw Guinea gesteld dat handhaving en uitoefening van het Nederlandse gezag over Nieuw Guinea voorop stond. Een defensieve houding tegenover de Indonesische aanspraken werd niet voldoende geacht: het moest gaan om "bevordering van internationaal begrip en, indien nodig, daadwerkelijke internationale steun voor de Nederlandse politiek op Nieuw Guinea, allereerst door krachtige en consequente doorvoering van deze politiek". Internationale steun betekende hier internationale inmenging in of internationale verantwoordelijkheid voor de kwestie Nieuw Guinea. Het idee van een internationaal trustschap met Nederland als 'trustee' was door De Graaf in de fractie geopperd, maar als "irreëel en onuitvoerbaar" afgewezen.¹³ De KVP hield onverkort aan de Nederlandse souvereiniteit vast, zoals vrijwel geheel Nederland dat destijds deed.

Bij de verkiezingen was de KNP definitief in de KVP teruggekeerd, doordat drie ex-KNP-leden nu voor de KVP in de Kamer plaats namen. Gesteld is wel dat de KVP door de terugkeer van de KNP gedwongen werd een behoudender koers inzake Nieuw Guinea te varen. Lijphart¹⁴ zegt dat de KVP verschillende consessies aan de KNP moest doen, teneinde de terugkeer van de laatste groepering in haar gelederen mogelijk te maken. Eén van die consessies was een meer soliede conservatief Nieuw Guinea-beleid, aldus Lijphart. Volgens Romme echter waren de ex-KNPers gehouden aan het tot stand gekomen KVP-program, maar onder één voorbehoud: het standpunt t.a.v. Indonesië en de kwestie Nieuw Guinea.¹⁵ Welter, de politiek leider van de KNP, kon dan ook in de Kamer in deze kwesties een afwijkend standpunt innemen, hetgeen echter nauwelijks van invloed was op het beleid van de KVP-fractie als geheel.¹⁶ Lijpharts bewering lijkt dan ook te absoluut te zijn gesteld. Dat er sprake was van een nog meer benadrukken

van de Nederlandse souvereiniteit moet, i.p.v. toegeschreven te worden aan de terugkeer van de KNP, dan ook eerder gezien worden tegen de achtergrond van de effecten van het optreden van de Groep-Steenberghe binnen de KVP, de gebeurtenissen op internationaal niveau en vooral in Indonesië en de verwijdering tussen de PvdA en de KVP, die tijdens het kabinet-De Quay nog eens versterkt zou worden door werking van het 'oppositie-mechanisme'.

Vlak na de verkiezingen van 1956 en dus ten tijde van de formatie deed de Generale Synode van de Hervormde Kerk een Oproep, die in en buiten deze Kerk veel stof deed opwaaien. Deze Oproep, die geheel aan de kwestie Nieuw Guinea was gewijd, bekritiseerde ongemeen fel de regeringspolitiek. Na een historisch overzicht en een beschouwing van de motieven om de Nederlandse souvereiniteit te handhaven stelde de Oproep o.m.: "Nederland zal bereid moeten zijn eigen aanspraken om alleen op eigen gezag Nieuw Guinea te besturen, te laten vallen, en toe te stemmen in een regeling van dit bestuur in een zodanige overeenstemming met de volkerengemeenschap, dat zowel de beste behartiging der bevolkingsbelangen als de grootst mogelijke staatkundige stabiliteit redelijkerwijs gewaarborgd is.¹⁷ De Oproep werd overwegend met afkeuring ontvangen. Zo ook binnen de KVP. Het fractieberaad over de begroting voor Nieuw Guinea in oktober besteedde veel aandacht aan deze Oproep. Verschillende fractieleden wezen op "bepaalde uitspraken, welke getuigden van een vooringenomenheid bij de beoordeling van de feiten". Deze leden "wilden niet verhelen, dat naar hunne mening een politieke voorlichting, als in de Oproep tot bezinning door een zo voornaam college als de Generale Synode geschied, directe schade wordt toegebracht aan de belangen der Papoeabevoling..., echter anderszijds niet nalaten op te merken dat een bezinning over de vraagstukken van en rondom Nieuw Guinea op zich zelf een zaak blijft van voortdurende urgentie."¹⁸

Hoewel de Oproep fel werd bekritiseerd was er een eerste barst in het thuisfront gekomen. Het zou de laatste niet zijn. De KVP hield echter vast aan de Nederlandse souvereiniteit en streefde naar een "snelle ontwikkeling van een politiek bewustzijn der bevolking, opdat deze binnen werkelijke afzienbare tijd op basis van haar zelfbeschikkingsrecht haar staatkundig lot kan bepalen".¹⁹ De "bulldozer-theorie", het door De Graaf in 1952 geopperde plan tot versnelde ontwikkeling van de bevolking van

Nieuw Guinea, werd herhaald; een tijdslimiet werd daarbij echter niet gesteld.

Bij de formatie van het laatste kabinet-Drees kwam ook Nieuw Guinea ter sprake. Op 18 juli, tijdens de formatiepoging van Drees, eiste Romme meer vastigheid inzake de soevereiniteit dan Drees had voorgesteld. Bovendien miste hij elke aanduiding omtrent een ruimere inschakeling van zending en missie op het eiland. Tijdens zijn eigen formatiepoging vermeldde Romme dan ook expliciet de soevereine macht van Nederland. Ook deze poging mislukte. In de regeringsverklaring van 23 oktober 1956 kwam het begrip soevereiniteit niet voor, maar werd gesteld dat de regering "op basis van de bestaande rechtsorde een zodanige ontwikkeling van dit gebied zal bevorderen, dat de mogelijkheid van toepassing van het beginsel van zelfbeschikking wordt bespoedigd".²⁰ De KVP had deze omschrijving blijkbaar geaccepteerd. Bij de algemene politieke beschouwingen van diezelfde dag vormde Nieuw Guinea voor Romme geen punt van bespreking meer. Belangrijk was wel dat nu ook de regering op spoed begon aan te dringen.

Na de Oproep van de Generale Synode kwam er langzaam maar zeker een kritische meningsvorming t.a.v. de kwestie Nieuw Guinea op gang. Op 1 december 1956 stuurden 116 'vooraanstaande' Nederlanders een brief naar alle politieke partijen, behalve de CPN (deze had de brief naar de mening van de ondertekenaars niet nodig). In de brief werd ongerustheid over het gebrek aan bezinning op de kwestie Nieuw Guinea uitgesproken en twijfel geuit aan de politieke houdbaarheid en morele verantwoording van het Nederlandse standpunt. Gesuggereerd werd een uit vertegenwoordigers van verschillende politieke partijen bestaande politieke commissie in het leven te roepen, waarin het Nieuw Guinea-vraagstuk geanalyseerd zou kunnen worden.²¹ Partijvoorzitter Van Doorn pleegde over deze brief overleg met Romme, De Graaf en Smulders. De laatste stelde een concept-antwoordbrief op. Hierin werd een gebrek aan belangstelling bestreden, maar wel werd gepleit voor een voorlichting omtrent de motivering van de KVP. De Graaf maakte bezwaar tegen deze concept-brief. Volgens hem was er wel degelijk een gebrek aan bezinning over de kwestie Nieuw Guinea binnen de KVP. Bovendien berichtte het Eerste Kamerlid Sassen dat in deze Kamer "te dezer zake een opvatting heerst, die niet zo heel veel afwijkt van wat spreker meent in deze brief te lezen".²² De zaak werd hierop op

1 februari 1957 in een gecombineerde vergadering van de fractiecommissies voor Overzeesche Rijksdelen en voor Buitenlandse Zaken, waarvan resp. De Graaf en Blaisse voorzitter waren, besproken. Een nieuwe concept-brief werd op 18 februari opgesteld, die vrijwel geheel de mening van De Graaf weergaf. Benadrukt werd dat de katholieke Kamerfracties zich bij herhaling intens hadden beziggehouden met het Nieuw Guinea-vraagstuk. En: "het behoeft geen betoog, dat het partijbestuur zich bewust is van de noodzaak tot voortdurende bezinning, zulks te meer vanwege de telkens wisselende situatie op het internationale vlak. Daarom dan ook heeft de jongste ontwikkeling in de verhoudingen tussen het Westen en het Nabije en Verre Oosten - reeds voor de ontvangst van Uw adres - in onze kring opnieuw geleid tot een plan voor een beraad, waarbij personen zullen worden betrokken die deskundig zijn op de nader ook in Uw adres genoemde gebieden. Wij tekenen hierbij echter nadrukkelijk aan, dat zodanige studie niet bedoelt opnieuw de rechtsvraag van Nederlands huidige verhouding tot Nieuw Guinea aan de orde te stellen."²³ Het idee van een speciale KVP-commissie voor Nieuw Guinea was hiermee geboren, maar dit idee zou pas medio 1958 verwezenlijkt worden en toen mede in verband met het opstellen van het Werkprogram 1960.

Zover was het nog niet. Het jaar 1957 verliep m.b.t. Nieuw Guinea aanvankelijk relatief rustig. Bij de algemene politieke beschouwingen midden oktober noemde Romme Nieuw Guinea niet in zijn betoog. Anders werd het na november, toen de pro-Indonesië-resolutie in de VN werd verworpen, hetgeen mede leidde tot de zgn. 'december-maatregelen' in Indonesië. De anti-Soekarno-sfeer in Nederland werd er door verhevigd en Romme kon in De Volkskrant (d.d. 7 december 1957)²⁴ schrijven: "bij alle narigheid van het ogenblik is de eendracht, de samentrekking in het Nederlandse volk verheugend. Een schaduw is er geworpen door Het Vrije Volk, dat het ogenblik gekomen achtte, om 'de rechtse partijen' in verband met hun Nieuw Guinea politiek als de kwade pier voor te stellen en Nieuw Guinea zelf als de prijs voor de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië...". Romme constateerde de harmonische muziek der eenheid tegelijkertijd met een dissonant! Er zouden meer dissonanten komen.

De KVP achtte de 'december-maatregelen' dermate ernstig dat er eind januari 1958 een speciaal Nieuw Guinea-overleg werd georganiseerd. In de Kamer liet De Graaf op 4 februari een opmerkelijk geluid horen: "Nu kan men

natuurlijk gaan theoretiseren over de vraag, of uitoefening van deze taak (opvoeden tot zelfstandigheid der papoea's - r.k.) onvoorwaardelijk samen moet gaan met handhaving van de Nederlandse souvereiniteit over het betrokken gebied. Ik teken daarbij aan, dat mijn politieke vrienden en ik niet per se afwijzend staan tegenover andere mogelijkheden. Voor ons is de souvereiniteit over Nieuw Guinea geen doel, doch niet meer dan een middel naar het doel."²⁵

Hoewel voor De Graaf de eenheid van de fractie prevaleerde boven zijn persoonlijk standpunt,²⁶ heeft hij niet nagelaten intern zijn enigszins afwijkende mening te ventileren.²⁷

De 'december-maatregelen' van 1957 hadden zodoende ook hun effect binnen de KVP. Een speciale Nieuw Guinea-commissie werd door het bestuur nu zeer wenselijk geacht, maar met de feitelijke instelling ervan wilde men nog even wachten om de indruk te vermijden dat het standpunt van de KVP zodanig onzeker zou zijn geworden dat een studiec ommissie noodzakelijk bleek. Voorlopig werd alleen minister Luns verzocht om in het Partijbestuur vertrouwelijke inlichtingen te geven.²⁸ Ter vergelijking: de PvdA, wier Eerste Kamerfractie een duidelijk afwijkend standpunt had ingenomen t.a.v. Nieuw Guinea, stelde in juni 1957 reeds een speciale Nieuw Guinea-commissie in.

Eind juli 1958 was de situatie rond de kwestie Nieuw Guinea blijkbaar zo gewijzigd dat de KVP tot oprichting van de speciale commissie kon overgaan. Voorzitter werd luitenant-generaal Mathon, de leden kwamen voornamelijk uit de partijtop en de fracties. De taak van de commissie was in eerste instantie de programcommissie, die belast was met het opstellen van het program voor de verkiezingen van 1960, te adviseren inzake Nieuw Guinea. De commissie ging voortvarend te werk en legde medio september 1958 haar 'interim-advies' vast in een 'zeer vertrouwelijk rapport'. Tot begin 1959 bleef de commissie functioneren, maar zag toen haar werkzaamheden doorkruist door de vervroegde verkiezingen, uitgeschreven door het rompkabinet-Boel n.a.v. de val van het kabinet-Drees.

In het 'zeer vertrouwelijk rapport' werd het toenmalige KVP-standpunt vastgelegd.²⁹ Gewezen werd op de toenemende militaire kracht van Indonesië, dat zich echter "in de ogen van vele Staten, ook in de kring van de Afro-aziatische landen gecompromitteerd heeft, terwijl de gezindheid in internationale kring ten gunste van Nederland is veranderd". Het denk-

beeld van een Melanesische federatie werd niet uitgesloten, maar vastgesteld werd dat de door Nederland te voeren politiek als uitgangspunt had: de Nederlandse souvereiniteit over Nieuw Guinea en de gemeenschappelijke Nederlands-Australische verklaring van 6 november 1957. Verder stelde de commissie onder meer: "Zowel in het belang van Nederlands Nieuw Guinea zelf als ter wille van de solidariteit met de vrije wereld acht de Kommissie het noodzakelijk ten aanzien van Nieuw Guinea een politiek te voeren, die er op gericht is, de stabiliteit in dit gedeelte van de wereld te vergroten door versterking van de geestelijke en materiële afweermiddelen tegen het kommunisme en bevordering van de harmonische ontwikkeling en de onderlinge vreedzame samenwerking van de volkeren van die gebieden" en: "De eigen Nederlandse belangen bij Nieuw Guinea zijn thans in economisch opzicht uiterst beperkt. Het is niet te bevroeden, hoe deze zich in de toekomst zullen ontwikkelen. De Kommissie erkent echter, dat bij de relatie tussen Nederland en Nederlands Nieuw Guinea ook nog andere Nederlandse belangen zijn betrokken, zoals onder meer gelegen in de erkenning, aanvaarding en uitvoering van een morele taak ten aanzien van dat gebied."

De handhaving van de Nederlandse souvereiniteit was geboden uit morele overwegingen (opvoeden van de papoea's tot zelfbeschikking), maar was ook van strategisch belang voor het 'vrije westen' om de 'kommunistische dreiging' te kunnen weerstaan. Hoewel niet in het rapport vermeld, had De Graaf in de commissie aangedrongen op "het noodzakelijk scheppen op korte termijn van een zo duidelijk mogelijk staatkundig perspectief van een niet meer aan Nederland ondergeschikt Nieuw Guinea".³⁰ Hierin stond De Graaf echter nog alleen.

De PvdA-fractie in de Tweede Kamer was daarin verder, getuige de motie die fractievoorzitter Burger op 30 september 1958 indiende tijdens de algemene politieke beschouwingen. De reactie van de KVP op deze motie was zeer afkeurend; volgens Romme wilde de PvdA Nieuw Guinea min of meer abandonneren: "Die motie maakt op mij de indruk, alsof wij daar op het uiterste zuidwestelijke puntje van het eiland een bordje gaan planten met het opschrift: 'Te koop, te huur, te leen of cadeau. Te bevragen bij Mr. J. Burger, Wassenaar, Holland'."³¹

Neen, de KVP wenste de souvereiniteit over Nieuw Guinea niet ter discussie te stellen. Zelfs oproepen daartoe van de missie en de katholieke kerk in Indonesië vonden bij de KVP geen gehoor.³² Bovendien was, zoals ook uit

het 'zeer vertrouwelijke rapport' van de commissie-Nieuw Guinea was gebleken, de gezindheid in internationale kring ten gunste van Nederland veranderd. Naast de Australisch-Nederlandse verklaring waren nu vooral ook de 'Amerikaanse garanties' daaraan debet. In een bijeenkomst in augustus 1958 van de commissie-Nieuw Guinea had minister Luns, die speciaal (met staatssecretaris Moorman) daartoe was uitgenodigd, één en ander toegelicht: "De laatste maanden echter... is Amerika duidelijk verder gegaan en heeft zich thans zelfs mondeling en schriftelijk tegenover Australië en Nederland vastgelegd en in de zin, dat een militair ingrijpen van Indonesië tegen Nederlands Nieuw Guinea niet zal worden geduld."³³ De aldus door Luns voorgelichte KVP zou in overgrote meerderheid blijven geloven aan deze (al dan niet gedane) Amerikaanse toezeggingen. Men voer op het kompas-Luns.

Binnen de fractie en als adviseur binnen het partijbestuur bleef Romme de algemene koers bepalen. Ook inzake Nieuw Guinea. Volgens Van Doorn was de volgorde zelfs: Romme, Luns, partijtop. "Romme had de meeste invloed. Weliswaar deed hij dat dan op de achtergrond, maar er zou niets gebeurd zijn door Luns, als Romme het niet had goedgevonden."³⁴ Deze dominante positie van Romme is eigenlijk nooit echt ter discussie geweest binnen de KVP. Kamerlid Fens heeft zelfs eens gezegd dat de Kamerleden 's morgens in De Volkskrant lazen hoe ze zich 's middags in de Kamer moesten gedragen.³⁵ Een gechargeerde typering uit de jaren dat Romme nog staatkundig hoofdredacteur van De Volkskrant was (van mei 1945 tot januari 1953, daarna schreef hij tot oktober 1960 wekelijks zijn rubriek 'Politiek Allerlei'), maar zij bevatte - ook voor de latere jaren - een kern van waarheid. Zijn gezag had Romme echter niet aan een dictatorschap binnen de partij te danken, maar - volgens zijn naaste medewerkers - veeleer aan zijn enorme kennis van zaken, zijn werkdrijf en zijn overtuigingskracht.³⁶ Formele fractiediscipline was er niet, maar in de praktijk vertoonde de fractie onder Romme een grote mate van eensgezindheid. Geen enkel Kamerlid presenteerde naar buiten toe een bepaalde mening buiten Romme om.³⁷ Ook Romme had zijn negatieve eigenschappen: over 'ja-broers' liep hij heen, terwijl hij anderen soms te lang een hand boven het hoofd hield.³⁸

Deze dominante positie van Romme was ook in de kwestie Nieuw Guinea van groot belang. Sommigen in de KVP (vooral De Graaf) mochten suggesties c.q.

kritiek leveren, het was toch altijd Romme, die door zijn veronderstelde betere kennis van de gehele binnenlandse politieke kaart in deze kwestie het uiteindelijke standpunt bepaalde. Althans in de Tweede Kamer. In de Eerste Kamer, waarmee over het algemeen weinig overleg werd gevoerd, was een iets andere mening t.a.v. Nieuw Guinea te constateren. KVP-fractielid Kropman verklaarde op 2 december 1958 dat op dat moment geen andere oplossing dan de handhaving van de status quo mogelijk was, maar dat men niet zomaar een geschrift van Röling (PvdA), waarin internationalisatie van het Nieuw Guinea-probleem werd bepleit, mocht afwijzen.³⁹ Het bleef voorlopig bij deze opmerking en bovendien was de Tweede Kamer ook destijds het belangrijkste vertegenwoordigend college.

4. balans van zelfverzekerdheid

"Drie factoren hebben dus de ontwikkeling in de laatste maanden beïnvloed: de toenemende labiliteit en het dalende prestige van het regiem van Soekarno, de nieuwe Nederlands-Australische samenwerking, de verduidelijking in de houding van Amerika. Het is dus volkomen in strijd met de feiten van een immobilisme te spreken, integendeel, mede dankzij de volharding waarmee minister Luns het Nederlandse standpunt in de UNO, in de NATO en in het State Department heeft verdedigd en toegelicht, is nu het kader geschapen waarin Nederland in een nieuwe en gunstiger sfeer zijn taak kan verrichten. De motieven en de doelstellingen van deze taak hebben een beter begrip gevonden, en de noodzaak, deze taak concreet aan te pakken, wordt scherper gezien. Zoals reeds gezegd, kan Nederland deze taak slechts in het kader van het economisch mogelijke verrichten, maar nu is de kans gegeven de lasten van veiligheid en ook van ontwikkeling in de toekomst juist in het zicht van het algemeen belang van de vrije wereld in deze gebieden te spreiden", aldus de KVP-er Dr. K.J. Hahn in januari 1959.⁴⁰

Ondanks het toenemend aantal kritische geluiden, bleef de nu weer enige katholieke partij in de tweede helft van de jaren '50 zeker van zichzelf en steunde van harte het regeringsbeleid. Naast het morele motief werd nu ook (tijdelijk) het strategische motief genoemd: Nieuw Guinea als 'vrije burcht' te midden van de 'kommunistische dreiging'.

slot

In het voorjaar van 1959 trad na een interim-periode van het rompkabinet-Beel, de regering-De Quay aan, bestaande uit de confessionele partijen en de VVD. De PvdA belandde voor het eerst in de oppositiebanken.

Het was juist in deze regeringsperiode dat het Nieuw Guinea-probleem 'opgelost' werd. Onder vooral buitenlandse druk was Nederland genoodzaakt haar 'laatste kleinoed uit de gordel van smaragd' prijs te geven. Vooral voor Luns en met hem de KVP was dit moeilijk te verwerken. Toen dan ook op 15 augustus 1962 Nederland definitief afstand deed van haar aanspraken op Nieuw Guinea, dat nu ook voor Nederland West-Irian ging heten, kon de KVP niet anders doen dan gelaten deze 'buiging voor overmacht' accepteren.

noten

1. In zijn herinneringen zegt Luns over het conflict met Indonesië onder meer: "Maar er is één hoofdschuldige. Ik houd mij ervan overtuigd dat het karakter, de instelling, het gedragspatroon van Soekarno tenslotte de hoofdoorzaak hebben gevormd van de moeilijkheden". En verder "Hij was een echte volksmenner, die geen idee had van het leiden van een moderne staat, en die niet het flauwste benul had van economie; die daarentegen door zijn persoonlijke excessen, ook op financieel gebied, een lamentabel voorbeeld heeft gegeven aan zijn volk en aan zijn regering"; uit: Luns, J.M.A.H., p. 81.
2. Pluvier, J., p. 189.
3. Ammerlaan, R., pp. 101-102; Rijkens, P., p. 171.
4. De Graaf in interview. De Graaf zag af van schriftelijke vragen, nadat hem gebleken was dat dit een 'onmogelijke taak' was en dat bovendien fractieleider Romme het in deze materie niet met hem eens was.
5. Van 't Veer, P., p. 79. Deze haalt het KHA aan.
6. Zie voor de letterlijke tekst: Van 't Veer, P., p. 80 en De Beus, J.G., p. 275. Van 't Veer en De Beus merken daarbij terecht op dat het hier niet gaat om een Nederlands-Amerikaanse, laat staan een Amerikaanse verklaring, maar om een Nederlands stuk, waaraan Dulles zijn goedkeu-

ring had gehecht.

7. Zie o.a.: Ammerlaan, R., pp. 105-106; De Beus, J.G., pp. 272-277; Hofland, H.J.A., p. 70 e.v.; Oltmans, W.L., passim; Van 't Veer, P., pp. 79-82. Volgens o.a. Oltmans en Hofland vormden de Amerikaanse garanties de spil van het Nederlandse Nieuw Guinea-beleid. Ook Schmelzer (brief dd. 15 juni 1979) zegt dat ze "in zeer sterke mate" de spil vormden. Van 't Veer (1974) spreekt dit tegen.
8. In het boek van Robbert Ammerlaan (p. 106) zegt Schmelzer: "Ik heb die garanties eenvoudig nooit als echt hard beschouwd." In zijn brief (dd. 15 juni 1979) drukt hij zich iets voorzichtiger uit: "Op zich zou het kunnen zijn dat er bepaalde toezeggingen waren maar dat hij niet gemachtigd was door zijn V.S.-collega die duidelijk te uiten."
De Beus, die er van overtuigd is dat de diplomatie ten slotte de uitslag van de Nieuw Guinea-kwestie bepaalde (m.i. valt dit te betwijfelen - r.k.), vertelt hoe de Nederlandse ambassadeur in New York, Van Royen, via telegrammen minister Luns regelmatig op de hoogte stelde van het feit dat geen effectieve Amerikaanse hulp kon worden verwacht (zie ook: Ammerlaan, R., p. 117, noot). De vraag kan worden gesteld in hoeverre deze sonderingen de ministerraad bereikten en niet op het departement bleven steken.
9. Wat betreft de PBO's (Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties) had de KVP zich bij de formatie van 1952 sterk gemaakt voor een apart ministerie. Dit nieuwe departement kwam er inderdaad en de (gematigde) bestuurder van de Katholieke Arbeiders Beweging (KAB), De Bruijn, werd de minister. Een succes werd het niet. Na 1956 kwam het departement niet meer voor en ook de PBO's ontmoetten in den lande veel verzet. De KVP voerde daarna de PBO's langzaam maar zeker van de prioriteitenlijst af.
10. Vgl. Duynstee, F.J.F.M. (1966), pp. 86-159. In het interview met Bibeb in Vrij Nederland zegt Duynstee dat Romme geen minister is geworden, omdat hij als voorman van de KVP niet onder de PvdA-voorman Drees wilde dienen.
11. Van Doorn (in interview): "De verhoudingen tussen de KVP en de PvdA waren uiterst slecht; die zijn denk ik nooit zo slecht geweest als in de eerste periode na december 1958. Het was vooral de 'Fakkel-

dragingszaak': Burger kreeg het benauwd met zijn eigen achterban over de bestedingsbeperking etc... Toen de breuk er eenmaal was hebben wij de PvdA natuurlijk ook wel flink aangepakt. Van mijzelf zijn de niet zo fraaie woorden dat de PvdA de partij van de bestedingsbeperking was en de KVP de partij van de bezitsvorming. Dat laatste was een topper voor de KVP."

12. Algemeen Handelsblad, 14 en 17 maart 1959. Het reglement van de KVP schreef nl. voor dat het bestuur zich moest beraden, indien door voorkeurstemmen de deskundigheid binnen de fractie op verschillende gebieden zou worden doorkruist.
13. Nota De Graaf n.a.v. adres intellectuelen dd. 1 december 1956. KVP-archief.
14. Lijphart, A. (1966), p. 258.
15. Romme in interview.
16. Naast Romme zijn ook Schmelzer, De Graaf en Van Doorn van mening dat de terugkeer van de KNP i.v.m. Nieuw Guinea niet van grote invloed was; Schmelzer (brief dd. 15 juni 1979); Van Doorn (interview); De Graaf (in interview): "De KVP vond het prettig dat die stemmen terugkwamen, maar 'een ruk naar rechts', nee. Ook de invloed van Welter was niet groot na 1956, hij was volkomen uitgeblust en heeft in de fractie bijna nooit meer een woord gezegd. Lemaire had nog wel betekenis, maar die had niet zo erg met Nieuw Guinea te maken."
17. KHA, 25 juni - 1 juli 1956, pp. 12610-12611. Over de motieven voor behoud van Nieuw Guinea gaf de Oproep een interessante uiteenzetting: "... wij moeten beseffen dat ook historische aanspraken en goede bedoelingen en hoge idealen, waarmee wij ons in Nieuw Guinea handhaven, geen voldoende rechtvaardiging zijn van onze positie daar. Ons verleden als bewindvoerder over vreemde volkeren, met eigen belang als een belangrijke drijfveer, ligt de volkeren van Azië nog vers in het geheugen; reeds dat alleen zou ons wat bescheiden moeten maken. Er is daarom reden ons af te vragen en ons te laten afvragen, of ook, nu Nieuw Guinea voor ons geen 'wingewest' is, maar wij integendeel veel aan het land ten koste leggen, onze motieven werkelijk van zelfzucht vrij zijn. Er kan nl. ook een zelfzucht zijn, die niet op materieel gewin gericht is, maar zich richt op het najagen van hoge idealen, op

het behouden van een rest van de glorie van het vroegere imperium, op het deelhebben aan de politieke machtsvorming in verre streken van de wereld."

18. Verslag Tweede Kamerfractie over 'Begroting van Nederlands Nieuw Guinea voor het dienstjaar 1956 (stuk 4349)'. KVP-archief. In soortgelijke bewoordingen liet ook Romme zich uit in De Volkskrant dd. 7, 14 en 21 juni 1956; zie: Lafeber, C.V., p. 63.
19. Ibidem.
20. In: Duynstee, F.J.F.M. (1961), p. 244.
21. Brief aan het KVP-bestuur dd. 1 december 1956. KVP-archief.
22. Notulen Partijbestuur dd. 5 januari 1957. KVP-archief.
23. Conceptbrief inzake Nieuw Guinea-brief voor Dagelijks Bestuur dd. 18 februari 1957. KVP-archief.
24. Lafeber, C.V., p. 62.
25. Handelingen Tweede Kamer dd. 4 februari 1958.
26. De Graaf (in interview): "De eenheid van de fractie was een belangrijke zaak. Niet dat ik mijn mening behoefde te verzwijgen, maar je moest afwegen of de zaak wel zo belangrijk was en of het nuttig effect kon worden bereikt door als dissident op te treden. En als je dat niet kon bereiken, dan kon het wel eens een boemerang zijn."
27. Om dit standpunt was hij in oktober 1957 benaderd door de journalist Oltmans, die voor de Groep-Rijkens, een groep Nederlandse zakenlieden, die niet afwijzend stond tegenover overdracht van Nieuw Guinea aan Indonesië, destijds een 'tour d'horizon' langs verschillende Nederlandse politici maakte. Over De Graaf schrijft Oltmans dat deze de enige van de KVP-fractie was, die er iets van begreep; Oltmans, W.L., p. 71. De contacten van De Graaf met de Groep-Rijkens bleven beperkt tot deze besprekingen met Oltmans en een vluchtig contact met Paul Rijkens in dezelfde periode.
28. Notulen Dagelijks Bestuur dd. 3 februari 1958. KVP-archief.
29. Rapport van de Kommissie Nieuw Guinea; Den Haag, 16 september 1958, KVP-archief.
30. Notitie De Graaf voor de Nieuw Guinea-Commissie KVP. KVP-archief.
31. Handelingen Tweede Kamer dd. 30 september 1958.
32. Dit blijkt o.a. uit de reactie van Romme op een interview met bisschop Soegiapranata uit Djakarta (Lafeber, C.V., pp. 63-64) en het negeren

- van een 'cri de coeur' van een Nederlandse missionaris op tweede kerstdag 1958; KVP-archief.
33. Concept-memorandum van Langemeijer dd. 29 september 1958. KVP-archief.
 34. Van Doorn in interview.
 35. Bruins Slot, A.H.J.S., p. 155.
 36. Interviews De Graaf en Van Doorn. Ook Klompé getuigt hiervan; in: Bronkhorst, H. en Crijnen, T.
 37. Romme zelf over zijn dominante positie (in interview): "Die was er flink, hoewel mijn kennis van zaken misschien wel grondiger leek dan ze was. In de fractie had ik eigenlijk helemaal geen oppositie (in de Nieuw Guinea-zaak De Graaf wel eens een keer; ik praatte veel met de specialisten). Hoe die dominantie is ontstaan? Door je aanleg, je 'wonderlijke manier van doen' om het zo eens uit te drukken. Het was ongeveer zo dat 5 à 10 mensen in de fractie echt meetelden in de meningsvorming. De rest vond alles goed. Als je het gezegd had, dan vonden zijn het ook: afgelopen, uit. Maar het was niet zo dat alles van boven af gedecreteerd werd... Ik had inderdaad een grote macht, ook in de Kamer. Ook naar ministers toe had ik, dacht ik, een bepaalde invloed, hoewel bij Luns niet erg veel."
 38. O.a. De Graaf in interview.
 39. Handelingen Eerste Kamer dd. 2 december 1958.
 40. Hahn, K.J. Nieuw Guinea; nieuwe perspectieven. In: KSM, januari 1959, pp. 373-378.

aangehaalde bronnen en literatuur

a. primaire bronnen

Archief van de Katholieke Volkspartij, zoals gedeponneerd op het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen (KVP-archief).

Interview met mr. H.W. van Doorn te Baarn op 14 juni 1979.

Interview met mr. Th.M.J. de Graaf te Nijmegen op 30 mei 1979.

Interview met mr. P.C.M. Romme te Oisterwijk op 27 juni 1979.

Brief van drs. W.K.N. Schmelzer te Wassenaar dd. 15 juni 1979.

b. secundaire bronnen

Katholiek Staatkundig Maandschrift (KSM).

Keesings Historisch Archief (KHA).

Handelingen Staten-Generaal (Handelingen Tweede Kamer en Handelingen Eerste Kamer).

c. literatuur

Ammerlaan, R. Het verschijnsel Schmelzer; uit het dagboek van een politieke teckel, (Leiden, Sijthoff, 1973³).

De Beus, J.G. Morgen bij het aanbreken van de dag; Nederland driemaal aan de vooravond van oorlog, (Rotterdam, Ad. Donker, 1977).

Bibeb. Professor F.J.F.M. Duynstee: 'Ik ben een hevige steen des aanstoots'. In: Vrij Nederland, 23 december 1978, p. 5 en p. 7.

Bronkhorst, H. en Crijnen, T.: "Marga Klompé: 'Het hoort bij me om in vlammen op te gaan'." In: De Tijd, 18 augustus 1977.

Bruins Slot, A.H.J.S. '... en ik was gelukkig', (Baarn, Bosch & Keuning N.V., 1972).

Duynstee, F.J.F.M. De kabinetsformaties 1946-1965. (Deventer, Kluwer, 1966).

Duynstee, F.J.F.M. Nieuw Guinea als schakel tussen Nederland en Indonesië, (Amsterdam, Bezige Bij, 1961).

Hofland, H.J.A. Tegels lichten of Ware Verhalen over de Autoriteiten in het Land van de Voldongen Feiten, (Amsterdam, Contact, 1972).

Lafeber, C.V. Nieuw Guinea en De Volkskrant, (Assen, Van Gorcum, 1968).

Lijphart, A. The trauma of decolonization; The dutch and West New Guinea, (New Haven/London, Yale University Press, 1966).

Luns, J.M.A.H. 'Ik herinner mij...'; Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michel van der Plas, (Leiden, Sijthoff, 1971).

Oltmans, W.L. Den Vaderland Getrouwe; Uit het dagboek van een journalist. (Utrecht/Antwerpen, Bruna, 1973).

Pluvier, J. Indonesië: kolonisatie, onafhankelijkheid, neo-kolonialisme; Een politieke geschiedenis van 1940 tot heden, (Nijmegen, SUN, 1978).

Rijkens, P. Handel en wandel; Nagelaten gedenkschriften 1888-1965, (Rotterdam, Ad. Donker, 1965).

Van 't Veer, P. Nieuw Guinea als wraakoefening. In: Internationale Spectator XXVIII (1974), 3 (8 februari), pp. 73-82.